

Slavka Gvozdrenović
Filozofski fakultet
Nikšić

UNIVERZITET IZMEĐU POTREBA I MOGUĆNOSTI

UNIVERSITY BETWEEN NEEDS AND OPPORTUNITIES

ABSTRACT: This paper presents the basic specifics of the relationship between universities and society with emphasis on development, mission and functions of universities. The university is the part of society and even the position of higher education should be considered in mutual relationship with other institutions – on the one hand, and considering the intricacy functions of the university, on the other. All this points to the need of universities to be oriented to wards priority social needs, new circumstances and all the rapid changes in the modern world.

Implementation of the *Bologna concept study* confirms the readiness of our University of continually working to improve the quality of higher education, assess the results achieved and that basis create the following activities. The more understanding the relationship between educational needs and opportunities should be a continuous process of monitoring, interpreting and understanding various aspects of the theory and practice of education and teaching.

Key words: university, education, needs, teaching, society, research, evaluation.

APSTRAKT: U radu se iznose osnovne specifičnosti odnosa između univerziteta i društva, sa akcentom na razvoj, misiju i funkcije univerziteta. Univerzitet je dio društva i utoliko poziciju visokog obrazovanja treba sagledavati u međusobnoj povezanosti sa drugim institucijama – sa jedne strane, i s obzirom na isprepletanost i specifičnosti funkcija univerziteta, sa druge. Sve to upućuje na potrebu univerziteta da se orijentiše prema prioritetnim društvenim potrebama, novim okolnostima i sve bržim promjenama u savremenom svijetu.

Primjena *Bolonjskog koncepta studiranja* potvrđuje spremnost našeg univerziteta da kontinuirano radi na poboljšanju kvaliteta visokog obrazovanja, procjenjuje ostvarene rezultate i na toj osnovi osmišljava naredne aktivnosti. Utoliko sagledavanje odnosa između obrazovnih potreba i mogućnosti treba da bude kontinuiran proces praćenja, objašnjenja, tumačenja i razumijevanja različitih aspekata teorije i prakse obrazovanja i nastave.

Ključne riječi: univerzitet, obrazovanje, potrebe, nastava, društvo, istraživanje, evaluacija.

Univerzitet i društvo

„Univerzitet je mesto na kojem društvo i država omogućuju da se razvija najjasnija svest doba.“

K. Jaspers: *Ideja univerziteta*

Društveno-istorijska uslovljenost i označenost vaspitno-obrazovnog sistema upućuje na sagledavanje uzajamnih uticaja između društva i obrazovanja. Promjene u društvu transponuju se na promjene u obrazovanju, i obratno. Razvoj društva i materijalne pretpostavke njegovog funkcionisanja značajno koreliraju sa razvojem univerzitetskog obrazovanja. Univerzitet se najčešće

određuje kao *zajednica nastavnika i studenata* koja je posvećena intelektualnoj djelatnosti, istraživanju, obrazovanju, sticanju novih i unapređivanju postojećih znanja. Formalno obilježje univerziteta jeste da je *univerzitet* autonomna institucija visokog obrazovanja na kojoj studenti stiču akademska zvanja. Univerzitet je dio društva i utoliko ulogu i značaj visokog obrazovanja treba sagledavati u međusobnoj povezanosti sa drugim institucijama – s jedne strane, i s obzirom na specifičnosti funkcija univerziteta, sa druge. Sve to upućuje na potrebu univerziteta da se orijentiše prema prioritarnim društvenim potrebama, novim okolnostima i sve bržim promjenama u savremenom svijetu.

Razvoj i misija univerziteta

Istorija razvoja univerziteta pokazuje različite aspekte promjena u društvu koje su značajno uticale na razvoj i misiju univerziteta. Zajedničke karakteristike tih promjena manifestovale su se tokom druge polovine XX vijeka kroz dva razvojna procesa: *globalizaciju* i *tehnološki razvoj*. Ubrzani tempo razvoja informacionih tehnologija uticao je na promjenu načina života, komuniciranja i učenja, a samim tim i na promjenu načina razmišljanja. Aktuelne promjene donose bogatstvo informacija, mogućnost elektronske komunikacije, promociju virtualne kulture, dominaciju tržišnih vrijednosti i trijumf tehnike.

Dvadeset prvi vijek označen kao „vijek znanja“ implicira činjenicu da je „društvo zasnovano na znanju“ istovremeno i društvo permanentnog učenja i obrazovanja. Porast značaja obrazovanja u savremenom svijetu korespondirao je sa promjenama visokog obrazovanja, koje sve više ima centralnu ulogu. Od univerziteta se očekuje da odgovori na izazove tehnološkog društva, da bude u funkciji zadovoljavanja potreba društva, da teži da se ostvare najviše akademske vrijednosti. U tom kontekstu treba sagledavati *reorganizaciju univerziteta u Evropi* – koja je započeta potpisivanjem *Bolonjske deklaracije*¹ 1999. godine.

Reforma visokog obrazovanja na Univerzitetu Crne Gore² započeta je usvajanjem *Zakona o visokom obrazovanju* (2003), potom usvajanjem *Statuta Univerziteta* (2004) i odgovarajućih podzakonskih akata za njihovu implementaciju. Osnovna orijentacija visokog obrazovanja prema pozitivnom usmjeravanju obrazovnih i naučnih aktivnosti, kao i na planu međunarodne saradnje iznesena je u ciljevima, koji su formulisani sljedećim redoslijedom:

- 1) uspostavljanje, unapređivanje i razvijanje znanja, nauke, umjetnosti i kulture;
- 2) prenošenje opštih, naučnih i profesionalnih znanja i vještina putem nastave i istraživanja;
- 3) obezbjeđivanje mogućnosti za sticanje visokog obrazovanja tokom čitavog života;

¹ *Bolonjski proces* ima za cilj stvaranje jedinstvenog evropskog prostora visokog obrazovanja (do 2010) i povećanje međunarodne kompetitivnosti evropskih univerziteta.

² Univerzitet Crne Gore je osnovan je 29. aprila 1974. Poslije godinu dana dobija ime Univerzitet „Veljko Vlahović“, a 1992. dobija ime Univerzitet Crne Gore.

4) uspostavljanje i razvijanje međunarodne saradnje, (navedeno prema: *Zakon o visokom obrazovanju*, 2003: 19).

Univerzitet obezbjeđuje razvoj visokog obrazovanja u skladu sa njegovom misijom unapređivanja znanja, razvijanja naučno-istraživačkog rada, podsticanja razvoja kreativnih sposobnosti i pripreme studenata za obavljanje profesionalne djelatnosti. *Misija univerziteta Crne Gore je da širi, unapređuje i promovise znanje, učenje, vještine i umjetničke sklonosti, njegujući različitost kao pretpostavku potpunijeg i bogatijeg života, a saradnju sa sličnim i drugim institucijama i subjektima iz neposrednog i šireg okruženja, kao jedan od osnovnih preduslova uspješnosti njene realizacije.* (Statut Univerziteta Crne Gore, 2004: 47 – *Dokumenti*, 2006) Ukupni efekti univerziteta zavise od međusobnih uticaja sa drugim institucijama, kao i od uzajamnih odnosa između univerziteta i društva.

Funkcije univerziteta

Funkcije univerziteta su se – od njegovog nastanka do danas – kvantitativno i kvalitativno mijenjale. Neke od tih funkcija su mijenjale svoj sadržaj, neke su nestajale, ali su nastajale i nove. Ono što je zajedničko svim promjenama tih funkcija jeste da su one međusobno povezane i uslovljene, a najčešće se prožimaju. Univerzitet se po svojim funkcijama razlikuje od drugih institucija i organizacija. Kao osnovne funkcije univerziteta Dušan Savićević (2009: 13) razlikuje *profesionalnu, socijalnu, naučnu i kulturnu* funkciju.

Profesionalna funkcija univerziteta ostvaruje se pripremanjem studenata za određene profesije. Razvoj nauke i tehnologije implicirao je potrebu za prevazilaženjem zanimanja uskog profila. Potreba za obrazovanjem stručnjaka širokog i integralnog profila nastaje kao posljedica promjena u karakteru i sadržaju rada. Od stručnjaka širokog profila očekuje se da se aktivno uključe u rješavanje aktuelnih naučnih, tehnoloških i profesionalnih problema.

Ekspanzija visokog obrazovanja korespondira sa liberalizacijom upisne politike, povećava se broj i značajno mijenja struktura studenata, što upućuje na pitanje transponovanja kvantiteta visokog obrazovanja u kvalitet. Uz to ide pitanje *selekcije studenata prilikom upisa na studije i tokom studiranja*. Od studenata se očekuje da razvijaju sposobnosti za sintezu i integraciju različitih znanja, da kontinuirano rade na sopstvenom razvoju i samoobrazovanju, da se osposobljavaju za učenje tokom cijelog života.³ Povećavaju se zahtjevi prema nastavnicima, njihova uloga se ne iscrpljuje u ulozi predavača i procjenjivača, već se proširuje brojnim drugim ulogama. Nastavnik sve više postaje planer i organizator nastave, koordinator i motivator, inovator, mentor, istraživač, kreativni saradnik, partner u pedagoškoj interakciji i stručnjak za svoju oblast.

Socijalna funkcija visokog obrazovanja povezana je sa profesionalnom i naučnom funkcijom. Uzajamni uticaji između ustanova visokog obrazovanja i

³ Obrazovni kontinuitet obuhvata čitav ljudski život koji se zasniva na četiri bazična tipa učenja: *učenje za znanje, učenje za rad, učenje za zajednički život i učenje za postojanje*, (navedeno prema: Žak Delor: *Obrazovanje skrivena riznica*, 1996).

društva svaki put iznova ispostavljaju pitanje autonomije univerziteta. Budući da autonomija znači nezavisnost od bilo koje ideologije, trajno aktuelnim ostaje pitanje kreativne saradnje među univerzitetima – s jedne strane, kao i pitanje fleksibilnosti i mogućnosti univerziteta da odgovori potrebama i zahtjevima društva – na drugoj strani.

U kontekstu socijalne funkcije visokog obrazovanja kao posebno područje istraživanja javlja se problem socijalne mobilnosti. Visoko obrazovanje korespondira sa individualnom i socijalnom mobilnošću, a samim tim i sa pomjeranjem stanovništva od ruralnih ka urbanim područjima. Pritom, sve veća *produkcija nesklada između broja diplomiranih i mogućnosti njihovog zapošljavanja* ne potiskuje ni jednu od ovih potreba. Afirmacija vjere u moć obrazovanja ohrabruje i obavezuje, bilo da je riječ o individualnoj ili kolektivnoj procjeni. U oba slučaja je nesporno nastojanje za optimalnim usklađivanjem potreba i interesa pojedinaca sa potrebama i interesima društva.

Naučna funkcija univerziteta manifestuje se u jedinstvu istraživanja i obrazovanja sa nastavnim procesom. Osposobljavanje studenta za istraživački rad omogućuje ostvarivanje jednog od osnovnih zadataka univerzitetske nastave: podsticanje razvoja sposobnosti studenata za integraciju i sintezu znanja. Unapređivanje naučno-istraživačkog rada na univerzitetu doprinosi potpunijem sagledavanju relevantnih problema društva, obrazovanja i kulture, i samim tim povezivanju i prožimanju obrazovnih, društvenih i kulturnih potreba i vrijednosti.

Kulturna funkcija visokog obrazovanja ispoljava se preko posrednih i neposrednih uticaja visokog obrazovanja na kulturnu dimenziju društva. Budući da je doprinos visokog obrazovanja na proširivanju kulture stanovništva samo jedan od elemenata koji se mogu analizirati, treba, prije svega, imati u vidu specifičnosti datog društveno-istorijskog konteksta, obrazovne potrebe i mogućnosti pojedinaca i društva u cjelini.

Miomir Ivković (2003: 245) izdvaja dvije funkcije univerziteta: *naučnu i obrazovnu*. Dok se naučna funkcija odnosi na *proizvodnju novih znanja*, obrazovna ukazuje na *prenošenje znanja na nove generacije*.⁴ Jedinstvo tih funkcija upućuje na interdisciplinarna istraživanja, preispitivanje postojećih i proizvodnju novih znanja, proširivanje i bogaćenje individualnog iskustva, a samim tim i unapređivanje vaspitno-obrazovne teorije i prakse.

Autonomija i odgovornost

Univerzitet je prema *Zakonu o visokom obrazovanju* (2003: 26) definisan kao „autonomna ustanova koja u obavljanju djelatnosti objedinjuje obrazovni, naučno-istraživački i umjetnički rad, kao djelove jedinstvenog procesa visokog obrazovanja“.

Prilikom određenja autonomije univerziteta često se polazi od njenog razlaganja na različite segmente, koji se procjenjuju s obzirom na njihovu samo-

⁴ Prilikom razmatranja funkcija univerziteta Ivan Cifrić, na primjer, razlikuje: *funkciju inovacije, tradicije, legitimacije, kvalifikacije, i socijalne reprodukcije*. Navedeno prema: Ivan Cifrić, *Ogledi iz sociologije obrazovanja*, Školske novine Zagreb, str. 101-105.

stalnost i slobodu. Broj tih elemenata vremenom se mijenja. Ivković (2003: 243-245) kao osnovne segmente izdvaja: *materijalno-finansijski, upravljački, kadrovski, pedagoški, istraživački, izbor studenata i upisnu politiku*. Kao najvažnije među njima određuje pedagoški i kadrovski segment autonomije univerziteta. *Pedagoški* segment odnosi se na samostalnost nastavnika prilikom izrade nastavnih planova, izbora programskih sadržaja i izvođenja nastave. *Kadrovski segment* autonomije podrazumijeva samostalnost i slobodu univerziteta pri izboru nastavnika i saradnika. To istovremeno znači da su svi pojedinci koji učestvuju u organizaciji i funkcionisanju obrazovnog procesa odgovorni za razvoj svojih univerziteta.

Akademski sloboda podrazumijeva slobodu nastave i istraživanja, kao i zahtjev za naučnika i nastavnika da tragaju za istinom, da otkrivaju istinu i saopštavaju kako je vide. „Univerzitet ima zadatak da u zajednici istraživača i učenika traži istinu“ (Jaspers, 2003: 9). Dužnost nastavnika je da iznose ono u što vjeruju da je istinito, da usmjeravaju studente da i sami preuzmu odgovornost za kulturu nezavisnosti. Od toga koliko oni poštuju svoje dužnosti značajno zavisi da li će društvo njegovati kulturu nezavisnosti ili kulturu konformizma. Da bi se ostvarile elementarne pretpostavke za afirmaciju i ostvarivanje kulture nezavisnosti, neophodno je aktivno uključivanje svih učesnika na univerzitetu, pozitivno usmjeravanje procesa promjena u obrazovanju i društvu u cjelini. Budući da je riječ o aktivnostima koje podrazumijevaju rad na sopstvenom razvoju i obrazovanosti u određenom socijalnom kontekstu, one uvijek, pored sagledavanja individualnih potreba, mogućnosti i interesa, zahtijevaju i uvažavanje konkretnih okolnosti i istorijske specifičnosti univerziteta u odnosu na druge institucije i organizacije u društvu.

Upoznavanje sa savremenim naučnim dostignućima i zahtjevima savremene nastave predstavlja osnovu za procjenu mogućnosti u pogledu primjene tih saznanja u nastavnom radu. A oni su brojni na svim nivoima obrazovanja, dok na univerzitetu treba diferencirati specifičnosti konkretnih zahtjeva i mogućnosti. Jaspers, na primjer, izdvaja jedinstvo tri zadatka univerziteta: *nastava za posebne pozive* (priprema studenata za obavljanje profesionalne djelatnosti), *obrazovanje (vaspitanje)*, *istraživanje*. Naučno-istraživački rad predstavlja osnovu nastavne djelatnosti, i značajno doprinosi usmjeravanju razvoja kreativnih sposobnosti studenata. Značaj *povezivanja istraživanja i nastave* ukazuje na činjenicu da „samo onaj ko sam istražuje, može suštinski predavati. Drugi samo prenosi ono što je pouzdano, didaktički sredeno“ (Jaspers, 2003: 56). Pored principa *jedinstva istraživanja i nastave*, Jaspers (2003: 63) kao drugi princip univerziteta određuje *povezivanje istraživanja i nastave sa procesom obrazovanja*. Obrazovanost pokreće stalnu težnju za obrazovanjem, što implicira prožimanje i povezivanje formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja u individualnom razvoju svakog pojedinca. Obrazovanje je, dakle, proces i rezultat, individualna i društvena potreba, i istovremeno mogućnost za napredovanje i razvoj.

Nastava i učenje čine jedinstven proces oblikovanja duha, rasta i razvoja, onih koji uče i onih koje poučavaju. Prožimanje teorijske i praktične dimenzije

nastavnog rada u velikoj mjeri ima vlastitu egzistenciju koja proizilazi iz autonomije same nastave. Duh nastave je autonoman utoliko što se zasniva na međuljudskom odnosu, tj. procesu interakcije između svih učesnika nastavnog procesa. I upravo zbog toga što je nastava uvijek više nego što se može planirati, procijeniti i/ili vrednovati, proces učenja i poučavanja samo djelimično podliježe eksternoj evaluaciji. Time se ne umanjuje značaj različitih oblika vrednovanja, već upućuje na brižljivu analizu korelacije između planiranih ciljeva, procesa i ishoda, s jedne strane, i ostvarenih efekata, na drugoj.

Procjena kvaliteta: procesi i ishodi planiranih promjena

Da bi se desile značajne promjene u obrazovanju nije dovoljna samo promjena nastavnih planova i programskih sadržaja, redefinisane ciljeva obrazovanje i nastave, niti primjena savremene informacione tehnologije. Inoviranje prakse učenja i poučavanja zahtijeva veće angažovanje i nastavnika i studenata u pravcu poboljšanja kvaliteta, trajnosti i primjenljivosti usvojenog znanja. To podrazumijeva unapređivanje saradnje mišljenja u nastavi, podsticanje kreativnosti i razvijanje osjećaja uspješnosti kod studenata, praćenje i procjenu njihovog ukupnog napredovanja.

Ono što je značajno u praćenju promjena u obrazovanju odnosi se, prije svega, na sticanje uvida u kvalitet obrazovanja⁵, nastave i istraživanja. *Obezbeđivanje kvaliteta* je sveobuhvatan pojam koji se odnosi na stalan proces vrednovanja sistema kvaliteta visokog obrazovanja, ustanova i studijskih programa. Utoliko je potrebno ulaganje dodatnih napora u pravcu identifikovanja odgovora na ključno pitanje: *koliko su ostvareni rezultati primjene Bolonjskog sistema školovanja u saglasnosti sa postavljenim ciljevima i planiranim promjenama?*

Izvjerno je da preispitivanje procesa i ishoda planiranih promjena zahtijeva aktivno uključivanje i profesionalnu saradnju svih učesnika u obrazovanju. Posebnu pažnju treba posvetiti saradnji između različitih nivoa obrazovanja, identifikovanju bitnih pitanja koja su zajednička svim nivoima – od predškolskog do visokog obrazovanja, kao i učenju tokom čitavog života. Pritom treba imati u vidu specifičnosti koje su relevantne za različite nivoe obrazovanja i oblasti znanja, ali i pitanja koja ih povezuju. Koliko kvalitet znanja koje učenici stiču u osnovnoj i srednjoj školi korespondira sa njihovom uspješnošću tokom studiranja? Koliko prethodno znanje učenika, stečeno u osnovnoj i srednjoj školi, korelira sa njihovim uspjehom u *svjedočanstvima i diplomama?* Da li veća prolaznost na ispitu i smanjenje dužine studiranja znači i poboljšanje kvaliteta znanja studenata, ukoliko se ne preispituju kriterijumi ocjenjivanja na različitim nivoima obrazovanja? Na osnovu kojih kriterijuma možemo procjenjivati stepen napredovanja u odnosu na dosadašnje stanje?

⁵ *Kvalitet* je riječ koja se najčešće koristi u svim diskusijama o visokom obrazovanju i školstvu uopšte. *Obezbeđivanje kvaliteta* u visokom obrazovanju predstavlja jedan od prioriteta *Bolonjskog procesa* i jedan od ključnih elemenata za uključivanje u evropski prostor visokog obrazovanja.

U kojoj mjeri provjera znanja primjenom testova omogućuje uvažavanje specifičnosti različitih nastavnih disciplina i oblasti znanja? Da li polaganje ispita u pisanoj formi, bez organizovanja usmenog završnog ispita, omogućuje cjelovit uvid u kvalitet znanja kojim studenti raspolažu? Budući da je jedna od osnovnih prednosti *Bolonjskog sistema studiranja* podsticanje kontinuiranog učenja i angažovanja studenata, ona se istovremeno može relativizovati ukoliko se *polaganje ispita* redukuje na pisanu formu putem kolokvijuma. Na taj način se podstiče fragmentarno usvajanje znanja i učenje na brzinu, bez većih i sistematskih ponavljanja koja doprinose trajnijem i kvalitetnijem usvajanju znanja.

Koliko je relevantna provjera znanja činjenica, stepena informisanosti i sposobnosti reprodukcije određenih nastavnih sadržaja, dakle, provjera sposobnosti pamćenja, ukoliko nastavnik ne podstiče i prati formiranje stavova prema tim sadržajima i napredovanje učenika/studenata u razvoju kritičkog mišljenja. Da li je provjera sposobnosti učenika/studenata za primjenu naučenog i sagledavanje njihovog ukupnog razvoja naša realnost ili zahtjev koji treba ostvariti? Koliko se (ne)sklad između autonomije, odgovornosti, društvenog položaja i standarda nastavnika reflektuje na tok vaspitno-obrazovnog procesa i njegove rezultate?

Iako za preciznije i pouzdanije individualne ocjene novog koncepta studiranja nije dovoljan period od šest godina, izvjesno je da su stekli uslovi da se preispitaju dosadašnja iskustva, bilo da je riječ o pozitivnim aspektima promjena, ili o određenim nedostacima. Brojna zapažanja profesora i komentari studenata pokazuju da su prisutna različita mišljenja, od onih koji iznose kritičke primjedbe i naglašavaju nedostatke ovog u odnosu na prethodni princip studiranja, do onih koji vide značajne prednosti – naročito s aspekta integracije našeg visokoškolskog obrazovanja u evropske tokove.

Evaluacija nastave: rezultati anketiranja studenata

Primjena *Bolonjskog koncepta studiranja* potvrđuje spremnost našeg Univerziteta da kontinuirano radi na poboljšanju kvaliteta visokog obrazovanja, procjenjuje ostvarene rezultate i na toj osnovi osmišljava naredne aktivnosti. Evaluacija nastave na Univerzitetu Crne Gore propisana je *Pravilima studiranja na osnovnim studijama* (2004: član 14). Praćenje uspješnosti nastave sprovodi se anketiranjem studenata⁶, i u skladu sa utvrđenim *pravilima*⁷, nakon završetka semestra.⁸

⁶ Anketa je anonimna, i pored 7 grupa pitanja na koja student ima mogućnost da označi jedan od ponuđenih odgovora, sadrži jedno pitanje sa otvorenim odgovorom (komentar povodom predmeta i ankete).

⁷ „Odluku o anketiranju, terminima sprovođenja, sadržaju i načinu obrade ankete, kao i uputstvo o sprovođenju ankete donosi Senat Univerziteta“, *Pravila studiranja na osnovnim studijama* (2004: član 14)

⁸ Dok se anketiranje povodom evaluacije nastave i ispita u zimskom semestru organizuje početkom ljetnjeg semestra, evaluacija ljetnjeg semestra organizuje se u drugoj polovini septembra (4 mjeseca po završetku nastave, odnosno 3 mjeseca poslije završnih i popravnih ispita).

Tokom studijske 2009/10. godine na Filozofskom fakultetu u Nikšiću anketiranje je organizovano dva puta: od 22. do 24. septembra 2009. (evaluacija nastave u ljetnjem semestru studijske 2008/09) i od 22. februara do 3. marta 2010. (evaluacija nastave u zimskom semestru). Anketiranjem su obuhvaćeni studenti svih 15 studijskih programa i godina, sa izuzetkom studenata koji su pohađali nastavu u osmom, odnosno završnom semestru⁹.

Broj anketiranih studenata septembra 2009. godine bio je 61,68% od ukupnog broja (1264 studenata)¹⁰, dok je u drugom terminu anketom obuhvaćeno 50,42% od ukupnog broja (2246 studenata)¹¹. Rezultati ankete su, nakon obrade podataka, razmatrani na sastancima studijskih programa, a potom i na sjednicama Vijeća fakulteta. Imajući u vidu *izjašnjavanje studenata o organizaciji nastave i ispita*, analize rezultata ankete i rasprave povodom njih, mogu se iznijeti sljedeći zaključci:

- anketiranje je, u oba semestra, u potpunosti realizovano u skladu sa utvrđenim propisima i procedurama;
- anketiran je značajan broj studenata, uz puno angažovanje rukovodilaca i sekretara studijskih programa;
- *nastava se realizuje u skladu sa planiranim aktivnostima, redovno i uspješno;*
- studenti su *informisani o novim pravilima organizacije nastave i režima studija;*
- *nastava je dobro organizovana, zanimljiva, i u značajnoj mjeri doprinosi unapređivanju znanja studenata;*
- studenti visoko ocjenjuju rad najvećeg broja profesora i saradnika, bilo da je riječ o *redovnosti i jasnoći predavanja i vježbi, ili o podsticanju na učenje i uvažavanju mišljenja studenata;*
- studenti su zadovoljni načinom predavanja i vježbi i visoko vrednuju *pripremljenost značajnog broja profesora i saradnika;*
- *organizacija ispita i ukupni rad realizuju se uspješno i bez značajnih propusta;*
- najveći broj studenata smatra da je *ocjenjivanje pravedno* i da je *provjera* (putem kolokvijuma i na završnim ispitima) *usklađena sa sadržajem gradiva;*
- *rezultati ankete će se u daljem radu koristiti za nova poboljšanja organizacije rada na fakultetu.*¹²

⁹ Ova situacija se ponavlja iz godine u godinu, pošto se anketiranje realizuje nakon ljetnjeg raspusta.

¹⁰ U prvom terminu anketirani su studenti II, III i IV godine, odnosno I godine postdiplomskih specijalističkih studija. Vidjeti *Izveštaj o anketiranju studenata* (22-24. IX 2009), *Prilog br. 1.*

¹¹ U drugom terminu anketirani su studenti svih studijskih godina. Vidjeti *Izveštaj o anketiranju studenata* (22. II-3. III 2010), *Prilog br. 2.*

¹² Navodimo primjer da je na osnovu analize rezultata ankete, prihvaćen predlog izmjena u nastavnom planu Studijskog programa za obrazovanje učitelja.

Studenti su bili u prilici da u pitanju sa otvorenim odgovorom iznesu komentare povodom konkretnog predmeta i ankete. Iako posebna zapažanja nije iznijelo više od 60% od ukupnog broja anketiranih, značajan broj studenata se pohvalno izjasnio o kvalitetu rada nastavnog kadra i ukupnoj organizaciji nastave, dok se kritičke primjedbe i pitanja (manje od 10% ukupnog broja anketiranih) uglavnom odnose na provjeru znanja¹³ i nedovoljan broj ispitnih rokova. Treba imati u vidu da, iako ne daju sasvim objektivnu procjenu rada nastavnika od strane studenata (ima slučajeva da nastavnika na istom predmetu *ocjenjuju* i jedinicom i peticom), rezultati ankete predstavljaju važan, ali ne i jedini, pokazatelj nastavnikove uspješnosti.

Pojedinačna zapažanja i komentari studenata svaki put iznova potvrđuju određene prednosti i nedostatke *Bolonjskog*, u odnosu na raniji koncept studiranja, koji se manifestuju i na časovima predavanja i vježbi.

Kao osnovne prednosti studenti izdvajaju:

- redovno pohađanje nastave i kontinuiranu saradnju sa profesorima;
- aktivno učešće studenata na časovima predavanja i vježbi;
- kontinuirano učenje, kvalitetno i trajno usvajanje znanja;
- završavanje studija u predviđenom roku.

Kao nedostatke *Bolonjskog koncepta studiranja* studenti navode:

- usitnjenost gradiva i fragmentarno usvajanje znanja otežava sagledavanje cjeline predmeta;
- površnost u učenju i znanju; učenje na brzinu i bez sistematskih ponavljanja;
- nedovoljan broj ispitnih rokova; gradivo je obimno, a ispitni termini zgušnjati;
- visoki kriterijumi pri ocjenjivanju kod jednog broja profesora;
- mogućnost polaganja ispita uz korišćenje „nedozvoljenih sredstava”.

Činjenica je da se najveći broj navedenih prednosti i nedostataka ponavlja iz godine u godinu, kao i da među pojedinim argumentacijama postoje određene kontradiktornosti. One se, prije svega, odnose na procjenu kvaliteta i trajnosti usvojenog znanja i u velikoj mjeri potvrđuju pravilnost da je iskustvo učenja individualno, iako uvid u ostvarene rezultate, pored individualne, podrazumijeva i kolektivnu procjenu.

Informacije o razmatranju rezultata ankete na studijskim programima sadrže dragocjena zapažanja i svjedoče posvećenost nastavnika pitanjima evaluacije nastave i ispita. Od iznesenih primjedbi, sugestija i predloga za poboljšanje efikasnosti u daljem osmišljavanju ove aktivnosti izdvajamo one koje se najčešće ponavljaju:

- anketiranje povodom evaluacije nastave u ljetnjem semestru trebalo bi realizovati neposredno poslije završetka predavanja i ispita, a ne poslije 4 mjeseca;
- anketni upitnik ne pokriva važne segmente nastavnog procesa i cjelokupne komunikacije na relaciji profesor–studenti, te bi u cilju unapređivanja

¹³ Studenti pitaju: *zašto profesori ne upisuju ocjene u indeks?*

kvaliteta evaluacije bilo neophodno pristupiti izradi novih evaluacionih instrumenata;

- treba poštovati pravila ankete kao istraživačkog instrumenta i temeljno izmijeniti anketna pitanja kako bi bolje mjerila ne smo stepen zadovoljstva, već i objektivne rezultate kvaliteta nastave.

Ovim pregledom nijesmo iscrpili sve primjedbe i sugestije, iako smo nastojali da izdvojimo najznačajnije grupe pitanja, sugestija i predloga.

U cjelini treba imati u vidu suptilnost i isprepletanost različitih aspekata procjenjivanja, bilo da je riječ o kvantitativnim ili kvalitativnim indikatorima. Iako su kvantitativni pokazatelji značajni i neophodni, oni ne mogu biti dovoljni ukoliko se ne analizira kvalitet procesa, odnosa i ishoda na makro i mikro planu. Sinteza kvantitativnih i kvalitativnih istraživanja omogućuje pouzdaniju procjenu različitih aspekata teorije i prakse obrazovanja i nastave. U tom kontekstu treba sagledavati i evaluaciju nastave anketiranjem studenata. Iako ovaj vid procjene omogućuje uvid u organizaciju nastave i ispita iz pozicije studenata, rezultati ankete, s obzirom na izvjesna ograničenja instrumenta i tehnike evaluacije, objektivno ne mogu biti jedini i dovoljan pokazatelj kvaliteta nastave i uspješnosti studiranja.

Umjesto zaključka

Savremena uloga i značaj visokog obrazovanja dokazuje se njegovom sposobnošću da stalno unapređuje naučna istraživanja, osavremenjava način rada i poboljšava kvalitet i efikasnost obrazovanja i nastave. Kritičkim promišljanjem sistema vrijednosti u društvu i obrazovanju, vaspitno-obrazovnih ciljeva, teorije i prakse obrazovanja, stvaraju se pretpostavke za potpunije i objektivnije vrednovanje uloge i značaja obrazovanja u razvoju društva i pojedinca. To istovremeno implicira analizu i procjenu ostvarenih rezultata sa aspekta planiranih ciljeva, zadataka, aktivnosti i prioriteta, bilo da je riječ o *institucionalnom* ili o *programskom* vrednovanju¹⁴. U oba slučaja se može govoriti o internoj i eksternoj dimenziji vrednovanja. Samovrednovanjem se stiče uvid u realizaciju planiranog i na toj osnovi stvaraju pretpostavke u pogledu unapređivanja sopstvene nastavne prakse. Eksternim vrednovanjem se postiže veća objektivnost i kritičnost, a samim tim i veća sigurnost u procjeni relevantnosti iskazanih potreba, analizi ostvarenih rezultata i daljem planiranju razvoja visokog obrazovanja.

Izvjesno je da planiranje, praćenje i vrednovanje *efekata* nastavnog rada zahtijeva sagledavanje materijalnih pretpostavki i uslova u kojima se radi, analizu *kvaliteta procesa i kvaliteta odnosa* na nivou cjeline vaspitno-obrazovnog sistema, preispitivanje kvaliteta promjena u društvu i obrazovanju. Stalnost promjena i razvoja zahtijeva određenu fleksibilnost i otvorenost u pogledu procjenjivanja iskustva i ishoda učenja, bilo da je riječ o sopstvenom iskustvu ili o iskustvu drugih. Proces preispitivanja uvijek sobom nosi mogućnost proširi-

¹⁴ Dok je *institucionalno* vrednovanje usmjereno na upravljanje institucijom (u finansijskom i akademskom smislu), *programsko* vrednovanje se odnosi na programe u okviru kojih se stiču određeni akademski stepeni, procjenjuju programski sadržaji i njihova realizacija.

vanja i bogaćenja iskustva, usklađivanja i korekcije zahtjeva prema sebi i prema drugima, osnaživanja ličnog i profesionalnog razvoja, i pored toga što su krajnji ishodi uglavnom nepredvidivi i neizvjesni.

Prilog: 1

IZVJEŠTAJ O ANKETIRANJU STUDENATA (22-24. IX 2009) Filozofski fakultet – Nikšić

Studijski program	Studijska godina	Broj studenata na godini	Broj podijeljenih anketnih listića	Broj popunjenih anketnih listića	Izraženo u procentima	Izraženo u procentima na studij. programu
Sociologija	II	21	147	99	67,35	78,35
	III	15	105	82	78,10	
	IV	30	210	181	86,19	
Filozofija	II	5	30	30	100,00	94,17
	III	7	42	35	83,33	
	IV	8	48	48	100,00	
Istorija	II	21	126	42	33,33	37,80
	III	36	180	60	33,33	
	IV	6	30	25	83,33	
Geografija	II	24	144	40	27,78	27,27
	III	26	156	47	30,13	
	IV	16	96	21	21,88	
Crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti	II	11	88	88	100,00	100,00
	III	-	-	-	-	
	IV	-	-	-	-	
Srpski jezik i južnoslovenske književnosti	II	16	128	64	50,00	59,97
	III	38	304	160	52,63	
	IV	25	175	140	80,00	
Engleski jezik i književnost	II	69	483	372	77,02	78,90
	III	105	630	446	70,79	
	IV	53	318	311	97,80	
Ruski jezik i književnost	II	17	102	69	67,65	66,19
	III	17	119	58	48,74	
	IV	10	60	59	98,33	
Italijanski jezik i književnost	II	26	182	71	39,01	41,87
	III	41	246	90	36,59	
	IV	23	138	76	55,07	
Francuski jezik i književnost	II	5	35	28	80,00	81,82
	III	13	65	60	92,31	
	IV	13	65	47	72,31	
Njemački jezik i književnost	II	20	120	116	96,67	80,52
	III	37	222	143	64,41	
	IV	14	84	84	100,00	
Pedagogija	II	23	161	77	47,83	53,31
	III	29	203	147	72,41	
	IV	45	225	90	40,00	
Obrazovanje učitelja	II	37	259	119	45,95	57,20
	III	51	357	141	39,50	
	IV	55	440	344	78,18	
Predškolsko vaspitanje	II	19	114	77	67,54	48,69
	III	36	216	185	85,65	
	IV	125	625	203	32,48	
Psihologija	II	27	162	120	74,07	70,49
	III	20	120	76	63,33	
	IV	29	145	105	72,41	
Ukupno		1264	7905	4876	61,68%	

Prilog: 2

IZVJEŠTAJ O ANKETIRANJU STUDENATA (22. II – 3. III 2010)
Filozofski fakultet – Nikšić

Studijski program	Studij-ska godina	Broj stu-denata na godini	Broj podijeljenih anketnih listića	Broj popunjenih anketnih listića	Izraženo u procentima	Izraženo u procentima na studij. programu
Sociologija	I	43	235	103	43,83	59,50
	II	29	177	106	59,89	
	III	32	146	79	54,11	
	IV	27	158	138	87,34	
Filozofija	I	32	193	53	27,46	37,64
	II	7	42	30	71,43	
	III	10	60	30	50,00	
	IV	12	53	18	33,96	
Istorija	I	30	180	60	33,33	24,44
	II	22	94	23	24,47	
	III	66	207	36	17,39	
	IV	13	55	12	21,82	
Geografija	I	45	249	88	35,34	35,19
	II	27	165	41	24,85	
	III	37	166	42	25,30	
	IV	12	65	56	86,15	
Crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti	I	33	197	118	59,90	71,33
	II	12	103	96	93,20	
	III	0	0	0		
	IV	0	0	0		
Srpski jezik i južnoslovenske književnosti	I	21	110	36	32,73	41,09
	II	27	152	35	23,03	
	III	53	187	99	52,94	
	IV	24	140	72	51,43	
Engleski jezik i književnost	I	106	705	543	77,02	71,23
	II	78	436	322	73,85	
	III	151	434	266	61,29	
	IV	60	330	226	68,48	
Ruski jezik i književnost	I	26	158	61	38,61	56,35
	II	25	138	85	61,59	
	III	34	163	93	57,06	
	IV	9	45	45	100,00	
Italijanski jezik i književnost	I	39	234	62	26,50	34,64
	II	31	176	58	32,95	
	III	59	194	64	32,99	
	IV	23	135	72	53,33	
Francuski jezik i književnost	I	20	100	56	56,00	61,59
	II	11	61	49	80,33	
	III	30	80	40	50,00	
	IV	15	74	49	66,22	
Njemački jezik i književnost	I	24	144	100	69,44	74,67
	II	24	132	89	67,42	
	III	45	145	115	79,31	
	IV	19	112	94	83,93	
Pedagogija	I	40	133	90	67,67	42,82
	II	25	202	63	31,19	
	III	44	217	100	46,08	
	IV	45	263	96	36,50	
Obrazovanje učitelja	I	64	416	97	23,32	37,49
	II	42	337	110	32,64	
	III	52	371	102	27,49	
	IV	70	423	271	64,07	

Studijski program	Studij-ska godina	Broj studenata na godini	Broj podijeljenih anketnih listića	Broj popunjenih anketnih listića	Izraženo u procentima	Izraženo u procentima na studij. programu
Predškolsko vaspitanje	I	49	283	147	51,94	45,77
	II	27	189	80	42,33	
	III	56	214	136	63,55	
	IV	111	555	205	36,94	
Psihologija	I	70	413	154	37,29	56,39
	II	36	138	122	88,41	
	III	34	185	89	48,11	
	IV	38	188	156	82,98	
UKUPNO		2246	11657	5878	50,42	

Literatura

- Cifrić Ivan (1990), *Ogledi iz sociologije obrazovanja*, Zagreb: Školske novine.
- Delor, Žak (1996), *Obrazovanje skrivena riznica*, Beograd: UNESCO.
- Gvozdrenović, Slavka (2005), *Filosofija, obrazovanje, nastava*, Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Gvozdrenović, Slavka, *Obrazovanje između potreba i mogućnosti*, „Vaspitanje i obrazovanje“ (4/2006), Podgorica.
- Ivković, Miomir (2003), *Sociologija obrazovanja I*, Niš: Filozofski fakultet.
- Jaspers, Karl (2003), *Ideja univerziteta*, Beograd: Plato.
- Savićević, Dušan, *Bitne funkcije visokog obrazovanja*, „Vaspitanje i obrazovanje“ (2/2009), Podgorica.
- Zakon o visokom obrazovanju*, Podgorica, Službeni list RCG, broj 60/2003. Objavljeno u: *Univerzitet Crne Gore, Dokumenti*, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, jun 2006.